

**Des de la cúpula
(Berlín, fi de segle)**

“República transparent busca ciutat invisible (per fer allò mai vist)”

Grafit anònim, modificat

I

Aquesta és la segona vegada, en menys de cinc mesos, que em demanen que escrigui sobre Berlín.¹ Ara haig de fer un article, i amb una mica d'urgència, sobre la nova capital i el seu caràcter en aquesta fi de segle, i apareixerà en companyia, **ui!**, d'altres articles, escrits per especialistes, historiadors i altres signatures de competència reconeguda, algunes d'elles alemanyes.

No sóc alemany i, encara que visqui a Alemanya des de fa anys, no visc a Berlín. Visc, això sí, en la fi de segle, però crec que això no faculta per a gairebé res i no dóna cap crèdit que no tingui qualsevol que estigui viu. Per això, també és la segona vegada que em sento com un turista més o menys atrevit que s'aventura en dimensions desconegudes de l'espai i el temps, que tem despertar en els seus improbables lectors (sobretot alemanys) l'estupefacció, o, en el millor dels casos, la pietat que sol suscitar en els naturals d'una ciutat la visió folklòrica i superficial que n'ofereixen els *dilettanti* estrangers que escriuen guies de viatges, com ara les *Baedeker* o els quaderns *Merian*, per encàrrec. N'hi ha prou amb llegir per sobre les que s'infligeixen a la mateixa ciutat per perdre definitivament la fe que el valor de qualsevol d'aquests productes excedeixi el de la possessió sempre útil d'un mapa amb adreces d'hotels, telèfons d'urgència i recomanacions de restaurants.

L'única cosa que redimeix l'anomenada “literatura de viatges” –per no parlar dels informes etnogràfics i del periodisme, aquesta antropologia inconscient– és que ella mateixa no es prengui massa seriosament. De vegades, he pensat que aquest és un dels secrets essencials de les escenes de viatge, les franceses, per exemple, de Josep Pla –o les catalanes d'Orwell. D'aquesta correcció estilitzada i modesta de la mirada turística miop, en

Article publicat al número 3 de la revista IDEES (juliol/setembre 1999)

participen llibres deliciosos i savis com *Venises*, de Paul Morand, *India*, de V.S. Naipaul, *Tristos Tròpics*, de Lévi Strauss, o *Danubio*, de Claudio Magris.

A part d'això, en els gèneres literaris més “realistes”, la presumpta objectivitat, la *viewfrom nowhere* o la distància “científica” que concediria ser estranger, o precisament *no viure* als llocs descrits, fa molt de temps que es va posar en dubte. En realitat, ho ha estat sempre, de posada en dubte, des d'aquella definició grega del filòsof com “l'estranger que assisteix a una festa” fins a les descripcions divertides de l’“antropòleg innocent” de Nigel Barley, passant per les sorpreses que va deparar el coneixement en detall de les investigacions de Margaret Mead a Samoa.

Avui, en molts casos, “objectiu” no és sinó una paraula molt educada en lloc d'una altra de més adequada: “turista”. La mirada objectiva és la mirada del turista, i els turistes som uns subjectes lamentables. Ja des de la “relaxació tova dels nexes” (Magris) del viatge que emprenem a la ciutat aliena, passem a formar part d'una maquinària que converteix aquesta ciutat, a la qual no pertanyem i que visitem, precisament en un objecte, sotmès a una successió de monumentalitat panoràmica, tipisme i esdeveniments (cosa que explica el desig de perpetuar cada viatge amb fotografies i com ens arribem a avorrir tots en les visites guiades): la gent viu en cases, el turista admira edificis. La gent té costums i tradicions i els viu pràcticament sense conèixer-los, o sense estridències especials, el turista creu que hi veu trets típics i els concedeix graciosament un “valor cultural”. La gent es diverteix, el turista experimenta “vivències exòtiques” amb allò mateix que, per a la gent, no és altra cosa que una manera de passar la tarda.

En suma, la gent viu en la seva ciutat com en el seu element natural, i el turista creu que aquesta gent actua conforme al “color local” –i ho immortalitza en cel·luloide.

El mateix passa amb l'observació de cultures i països estrangers. L'extrem per excés d'aquesta diferència, entre el qui viu i el qui contempla el qui viu, són aquestes reserves índies del Canadà, en què alguns indis descendents dels primers pobladors treballen per hores –disfressats d'indis– representant cada dia, per als turistes, “un dia en l'autèntica vida d'un indi autèntic”.

¹ “*Futurosaurus Rep. El nuevo Berlín*”, a *Nueva Revista*, núm. 61, Madrid, febrer de 1999, p. 66-77.

Article publicat al número 3 de la revista IDEES (juliol/setembre 1999)

En definitiva, el turista i el visitant no acaben **d'assabentar-se**, els falta *Feingefühl* (una cosa com "tacte"), i tenen unes mancances fatals pel que fa al *local knowledge* (Clifford Geertz). Les úniques medecines que poden salvar-los una mica d'aquesta misèria essencial són les lectures, l'interès, l'estudi i les visites continuades a la ciutat fascinant, i l'única cosa que suavitza les diferències és que la ciutat et faci sentir –com és en el meu cas– que és hospitalària amb tu. L'hospitalitat, ha escrit algun cínic anglès, és l'art d'aconseguir que el vostre convidat se senti a casa vostra com en la seva quan el que un realment voldria és que s'hagués quedat a casa seva: un presentiment que aquest sentiment amable és, a tot estirar, el que et dispensen les ciutats que has visitat, aquelles que has començat a estimar i a intentar conèixer perquè t'han enlluernat.

La resta és distància. Així que, per recórrer Berlín i escriure de nou sobre ella, reduint-la fins a convertir-la en una proximitat que concedeixi certa versemblança, necessitaria, almenys, un motiu i una declaració del meu crèdit per fer-ho.

II

He comprès que l'únic crèdit que tinc per escriure aquest article és, ahora, l'únic motiu pel qual puc explicar-me que me l'hagin encarregat: et demanen un article així per una sola raó, és clar: la de *no ser alemany*. Perquè els alemanys són probablement, tret dels xinesos (però els xinesos no em serveixen: els d'avui són essencialment els mateixos que els de fa vint segles), l'única gent del planeta a qui no pot demanar-se que es descrigui –ni ella mateixa ni cap altra cosa, inclosa la seva nova capital– ni amb urgència ni amb brevetat: sistemàtics, reflexius, organitzadors seriosos i arxivers enciclopèdics, ho han anat fent morosament des de sempre, i en cap altre lloc aquesta empresa ha estat, i és, tan constant, en cap altre lloc ha deixat tants milers de pàgines, en cap és tan definitòria del present d'una cultura com en l'avui cinquantenària *Bundesrepublik Deutschland* i la seva capital flamant, "el nou Berlín".

El que segueix és una segona descripció d'urgència de les meves impressions. D'allò que se m'acut *avui* sobre allò que està passant al Berlín i a

l'Alemanya d'avui. D'altra banda, el lector improbable queda avisat que l'única premissa que manejo consisteix a creure que les ciutats, a més de ser poblacions, tenen una mena d'"esperit", una espècie d'estat gasós curiós, difícil de copsar, que flota entre els individus, els carrers, els edificis... I que les ciutats tenen, igual que els individus, imaginació i memòria, si bé en proporcions diferents que potser les fan diferents entre elles. I que de vegades –per què no? – tot això pot revelar-se, per exemple, en un gest, en un instant, en un objecte, en un edifici, o fins i tot en una part d'un edifici. Mijail Bajtín ha escrit, per fortuna: "l'habilitat per *veure temps*, per *llegir temps* en el tot espacial del món i, d'altra banda, per percebre l'espai no pas com un rerefons immòbil, no pas com una cosa donada que està completa d'una vegada per sempre, sinó com un tot emergent, com un esdeveniment –aquesta és la capacitat de llegir, en qualsevol cosa, signes que mostren el temps en el seu transcurs [...] en aquesta tasca, el treball dels ulls que miren s'assimila als processos més complexos del pensar". El producte d'aquest "treball amb els ulls" és allò que el lector trobarà a continuació, un producte, és clar, subjectiu i mancat de perspectiva. Però és que el (pobre) subjecte a qui han demanat l'article sóc jo. Respecte al crèdit per fer-lo, insisteixo, no en tinc altre que la confessió de la meva consciència de turista que ha llegit una mica i de les meves limitacions. Però, al cap i a la fi, no és tota persona que no es limiti a veure, que vulgui pensar el que veu, sinó una mena de turista estranyat del seu propi present, aquell lloc a qui demanem contínuament l'asil d'una explicació del que està passant?

III

En realitat, les meves primeres impressions no són gaire presentables: són pràcticament les últimes (els dies 20 d'abril i 23 de maig darrers) i indirectes (per televisió): els dies de la inauguració i de la primera sessió de la "Nova Sala de Plens de l'Edifici Imperial", el nom que després de debats laboriosos ha rebut el nou Parlament alemany, el primer de la "nova República berlinesa" –el vell *Reichstag* de Berlín–. En els mesos que han transcorregut d'ençà de la meva darrera visita llarga i el meu primer article, he adquirit la perspectiva que dóna haver assistit al gairebé *finale furioso* d'allò que

aleshores –les altres temporades que he passat a Berlín– o estava en construcció, o senzillament no existia. Llavors em va enlluernar, sobretot, l'espectacle d'una ciutat que s'estava fent emergir com una nova capital a través de la construcció, reconstrucció, renovació i restauració –i la mudança, que és sempre com la línia de sutura entre el passat i el futur.

Mudances Bonn, Construccions Berlín: el Berlín que començaria a ser la capital de la cinquantesenària República Federal d'Alemanya em va semblar aleshores un puzzle d'espais i temps que es completaven a contrarellotge: com s'organitzaven, i com s'organitzarien en el futur, les peces i els temps –els acumulats a Berlín per la seva història– amb el seu present, a fi d'inventar la futura identitat de la gran metròpoli? La mudança tenia el país en una situació paradoxal, perquè l'única definició segura de Berlín és una definició *ex negativo* (“Berlín no és Bonn”), i l'empresa d'aconseguir una identitat per a Berlín, un cop que Bonn hagi perdut la seva, encara no està enllestida. Avui Bonn no és més que “la ciutat que es muda a Berlín”. Berlín continua sent una “hipòtesi”, perquè això de la “nova República berlinesa” és una cosa que està en ple procés d'inventar-se una identitat per superar que encara no existeix del tot i per començar a fer-ho.

No em deixa de semblar que aquest és un procés especialment complex, gairebé una altra *Deutsche Frage*, sobretot perquè la primera preocupació política d'Alemanya consisteix a conservar la “normalitat política” que li ha concedit, després de les seves catàstrofes, un dels millors experiments polítics del segle XX (els cinquanta anys de república federal) –i Bonn era la metàfora perfecta d'aquests cinquanta anys.

Bonn, la diminuta capital del país més poderós d'Europa. Bonn, la capital perfecta per al país més descentralitzat del món, el grau zero de metròpoli, de representativitat política, de *grandeur*.

I ara, de sobte, “la visita de la vella dama”, com en aquella obra de Dürrenmatt. De la vella dama berlinesa, l'única gran metròpoli d'Alemanya (Munic, Colònia, Frankfurt, Hamburg... això són ciutats). La seva entrada al concert federal, no la notaran tots els altres estats federats, igual que es nota l'entrada, en la llotja principal d'un teatre de províncies, d'una vella figura de la *noblesse* imperial, que ho ha estat tot, i que ara va vestida amb les gales de la seva tercera joventut? No s'interromprà la música, no projectarà aquesta

Article publicat al número 3 de la revista IDEES (juliol/setembre 1999)

entrada ombres, llums i figures, inèdites fins ara, en l'escenari de la "cultura federal"?

Aleshores, més que avui –de seguida veurem per quina raó, segons espero– l'opinió pública, els polítics i, naturalment, els "intel·lectuals" tenien la síndrome típica de les mudances: amb la sensació de no estar en cap lloc. Es volia "normalitat", però, és clar, mudar una capital no és una cosa que pugui fer-se precisament d'incògnit. Berlín, a més, despertava, i desperta, expectatives enormes, i provoca l'entusiasme d'allò nou, que, per definició, és l'oposat a la normalitat, perquè allò nou crida l'atenció. I el que crida l'atenció sol ser el que és gran. I Berlín ho és.

El Berlín en obres de llavors exercia sobre el visitant, almenys en el meu cas, la fascinació del colossalisme viu que van tenir, fa uns quants anys, aquells dinosaures d'Spielberg, que van impressionar-nos més que els *Terminators*, els *Robocops* i els marcians de les galàxies, perquè sabíem que, així com aquests eren éssers simplement fantàstics, aquells, si bé ja desapareguts, *van existir alguna vegada*. Berlín encara no existeix del tot, però ha existit, monumental i carregat d'història: mantenir una normalitat absoluta enmig del que passava, i continua passant, equivaldria a dir que no ha passat res, és a dir, que "Berlín no és més que el lloc on Bonn es muda". Això no tan sols és ridícul, sinó que és l'únic que pot dir amb absoluta seguretat que Berlín *no és*. Personalment, Berlín em va semblar, fa mesos, una mena de *Jurassic Park* del zoòn *politikon*, el "Republik Park" de la República Federal d'Alemanya: una zona voltada de tanques, semiconstruïda, dividida durant dècades –una illa multimedial i selvàtica on el país que m'ha acollit, i que en part també és el meu, està duent a terme experiments amb una cosa que encara no sabem exactament què serà.

Allò evidentíssim era que estaven fent obres, construint la nova capital del país més poderós d'Europa i amb més consciència històrica del planeta: perquè no sé si la pobra història registra precedents tan conscients de si mateixos com aquesta decisió de fer una capital a còpia de transportar l'estructura sencera de la ja existent en una altra, i reconstruir –i en bona part aixecar de nova planta– una ciutat sencera per rebre l'anterior. I ho estaven fent precisament quan el passat semblava desacreditat i quan també havíem deixat de creure en les utopies radicals de futur, quan aparentment havíem

arribat a la fi de la història (almenys, segons algun nord-americà i força francesos).

Berlín, Babel: semblava la primera ciutat postmoderna d'Europa en plena construcció, i em fascinava –la construcció de tota ciutat té un component utòpic, perquè construir consisteix a fer alguna cosa que resisteixi les lleis de la naturalesa, el pas destructor del temps, la corrosió, la vellesa i la mort– l'espectacle del nou Berlín a la recerca del seu mite, del seu sentit, en una paraula: de la seva nova identitat. Certament, semblava que el *tempo* velocíssim de la seva (re)construcció contrastava amb la dificultat de voler fer alguna cosa històricament nova en una ciutat tan carregada d'història. A part d'això, aquesta dificultat em continua semblant tan fàcil d'entendre que no deixo de pensar que és una de les millors proves de la normalitat d'aquest país: ja que fer una cosa nova consisteix exactament a fer alguna cosa per a la qual la història no acaba de servir. Si bé mai, és clar, s'inventa *ex nihilo*, i per això a Berlín podien i poden veure's les restes de models del passat i les seves realitzacions, zones senceres amb senyals d'interrogació, espais i temps buits (sobretot, al costat del mur antic), compartiments estancs, túnels cecs: tot això formava part de la ciutat que jo visitava, perquè una ciutat és exactament això: un lloc sempre a mitges, on es construeix, es reconstrueix i es reforma sempre. El que passa és que a Berlín es feia, i encara es fa, sense pauses i a tot arreu.

Allò important d'aquell Berlín sense acabar em va semblar, en suma, “la terra sota Berlín”: la ciutat regirada i convertida en una immensa obra *en cours de route* coreografiada per l'arquitectura, “la mare de totes les arts” (Thomas Wagner), el gag de la qual més aconseguit era el moviment de terres, els edificis imponents, els abismes i l'escenari de grues i trepants de la *Potsdamer Platz*: cada dia hi treballaven 4.000 obrers, que construïen per un valor de 20 milions de marcs la setmana, i s'esperava, a partir de la seva inauguració celebrada l'octubre de 1998, entre 50.000 i 100.000 visitants diaris.

Tot això, un cop inaugurat el nou *Bundestag*, el primer de la “nova República berlinesa” en el vell *Reichstag* de Berlín, pertany al passat. Avui el nou Berlín està gairebé acabat (“gairebé”, perquè les obres duraran fins al 2004), i Bonn està a punt de ser completament traslladat.

I, si bé continuo sense conèixer ningú que sàpiga amb seguretat què és, i sobretot què serà, la “nova República berlinesa”, començo a conèixer força gent que precisament aquesta novetat fa posar una mica nerviosa.

IV

En canvi, no conec ningú que no sàpiga que, després que l'artista Christo –durant el càlid estiu de 1995, cinc anys després de la reunificació– embalés amb fibra de polipropilè plisat tot el *Reichstag* semiconstruït, Norman Foster va col·locar-hi una cúpula immensa de vidre transparent just damunt la Sala de Plens.

Un altre gest artístic més o menys gratuït, un altre projecte arquitectònic en la línia de les *trends* arquitectòniques actuals, es dirà. No falten raons per això segon, perquè no crec que hi hagi arreu del món cap altra ciutat de les proporcions de Berlín en què el vidre s'hagi fet servir tant per a la construcció. (Berlín, potser Frankfurt amb el seu *skyline*, és la *City of Glass* de la RFA). En tot cas, ni l'acció de Christo ni el projecte de Foster no són casuals. D'entrada, hi ha uns quants aspectes d'aquests dos gestos que em semblen rellevants.

El primer és que Christo va haver d'insistir durant molt de temps davant els funcionaris, i sotmetre's a la voluntat política i la burocràcia de l'Estat, per obtenir el permís, que, finalment, se li va concedir després d'una votació al Parlament. En canvi, a Norman Foster, que en el seu projecte guanyador no en preveia cap, van encarregar-li una cúpula envidriada per a la Sala de Plens de l'edifici, i van demanar-li que la inclogués *a posteriori* en el projecte definitiu.

Ara no analitzaré la intenció artística de Christo. N'hi ha prou amb pensar que els objectes normalment s'embalen per desar-los, canviar-los de lloc, regalar-los o llençar-los. Aquests són els sentits possibles i les motivacions pràctiques que té l'acció d'embalar –i el sentit del gest de Christo no es correspon amb cap d'ells. Per tant, la seva acció, tret que fos gratuïta, era simbòlica, com qualsevol que s'executi en el llenguatge indirecte de l'art. A més, va tenir la vida breu que és pròpia dels símbols febles (com la de les medalles o els nomenaments). L'emalatge “real” del *Reichstag* amb prou feines va durar unes quantes setmanes, perquè, naturalment, Christo només va embalar-lo com un símbol. Els símbols sempre ho són d'alguna cosa. La

pregunta és: de què? del regal d'una nova capital a tot un país? de l'embalatge real que precedeix les mudances de veritat, és a dir, de Bonn? No. O, almenys, no pas primordialment, tal com ho veurem.

Deia, abans, que a Norman Foster van encarregar-li la cúpula, i ell en va dissenyar una de vidre enorme per a la Sala de Plens del Parlament, sostinguda per una columna immensa totalment coberta d'escates de miralls i voltada d'una rampa de cargol per on els visitants poden pujar fins al cim. La gent del públic –ja han passat milers de persones per sota la cúpula– pot veure la sala, el cel i, en els miralls, pot veure's reflectida a si mateixa, mentre mira cap amunt o cap avall.

Avui no hi ha cap altre perfil en l'horitzó del nou Berlín –ni la Porta de Brandenburg, ni la torre d'*Alexanderplatz*, ni la *Siegessäule*, ni la *Gedächtnis Kirche* de la *Ku'damm*– més poderós que aquesta immensa mitja taronja de vidre que corona el *Reichstag*.

De l'*artistic action* de Christo, igual que del passat recent, només queden fotografies i pel·lícules. El seu polipropilè plisat ja és història, encara que sigui història recent. La cúpula, en canvi, continua allà, dia i nit, com el present permanent de la nova ciutat.

V

Tampoc no conec pràcticament ningú que no sàpiga que aquesta cúpula *vol* ser un símbol. És curiós que Berlín és probablement la primera ciutat de la història que ha volgut ser un símbol abans d'estar acabada, és a dir, abans de poder començar a ser alguna cosa. Perquè Berlín, diuen des de fa anys tots els polítics i gairebé tot el país, ha de ser el símbol d'allò que ha acabat sent, per aclamació, el seu símbol: la cúpula de vidre del *Reichstag*.

Potser s'hauria de desconfiar d'allò que tot just néixer ja vol ser el símbol d'alguna cosa, però em fa l'efecte que les raons per què el *Reichstag* és i serà el símbol del nou Berlín són, precisament, aquell embalatge i, sobretot, la seva cúpula de vidre. La cúpula és el símbol de Berlín perquè és el símbol de l'Alemanya actual, i també de la dels darrers cinquanta anys.

És, d'una banda, el símbol de la normalitat i la transparència d'aquesta "comunitat de diàleg lliure de domini" (Jürgen Habermas) que sembla que

constitueix les societats democràtiques: “en la majoria dels països –ha escrit Javier Hernández Pacheco– la democràcia és un sistema polític. A Alemanya és una obsessió”. I, certament, l’Alemanya actual és avui, amb molta probabilitat, el país amb més consciència política democràtica del planeta. Però aquest no és, en absolut, l’únic motiu pel qual tinc la impressió que tant Christo amb el polipropilè com Foster amb el vidre han construït, potser sense voler-ho, les millors metàfores de l’Alemanya dels darrers cinquanta anys, i també de la d’avui. És el que voldria explicar tot seguit, perquè potser aquestes meditacions des de la cúpula –que no podria fer si no fos perquè el públic hi té accés– explicaran una mica el nostre “Berlín de fi de segle”.

VI

Per començar, crec que en cap lloc com a Alemanya es té la certesa que el món és un caos imperfecte, que se’ns ha concedit, essencialment, a fi que el pensem, l’organitzem i l’estructurem. En cap país com a Alemanya es té la impressió que l’univers és, sobretot, com una mena d’excusa per a les nostres capacitats racionals. De fet, la *Corporate Identity* de la cultura alemanya sempre ha estat la raó.

És una cosa de què deixen prou constància tant els corrents de pensament poderosos i radicals sorgits en el seu si com els intents innombrables de corregir la unilateralitat del *kalttes Herz*, del cor fred de la raó: des de l’*Altstes Systemprogramm des Deutschen Idealismus* fins a les cançons lleugeres de Guildo Horn, passant per la invenció de l’estètica (Kant), el paisatge (els preromàntics i els romàntics), l’horitzó (Caspar David Friedrich), la llum del sud, les terres càlides (la Itàlia de Goethe), el viatge en sentit modern i l’exotisme (Humboldt), les civilitzacions amb sol i platja (l’antiga Grècia de Hölderlin i la Mallorca de quasi tots)– i la més apassionada de les passions.

En aquest context, em sembla significatiu que en alemany “embalar” (*einpacken*) s’apropi a *packen* (“copsar alguna cosa, entendre-la”), una operació de la raó amb un resultat que és un cert grau de transparència (com la del vidre). Tota la tradició alemanya, de Herder i Lichtenberg fins a Heidegger i Gadamer, ha insistit en la veritat paradoxal, però oblidada, que res

no és més eloqüent que una llengua: no serà aquesta proximitat etimològica una de les causes misterioses que a Alemanya, a més, el resultat del treball amb la raó hagi estat des de sempre, i continuï sent-ho, acuradament “embalat”? És a dir, arxivat, conservat, desat, classificat, museïtzat i historiat (incloent-hi allò inútil, és a dir, les “restes” teòriques i pràctiques de l’ús de la raó: la brossa, que en cap país del món es classifica, se separa i es llença tan bé com en aquest país).

He parlat d’“embalar”, però em sembla més significatiu encara el fet que, tradicionalment, les metàfores i els emblemes de la raó hagin estat sempre metàfores de la llum: l’alemanyíssima i europeíssima *Aufklärung* (en català es tradueix per “Il·lustració”, però no dubtaria que els italians siguin molt més exactes amb el seu *Illuminismo*) sempre s’ha presentat amb metàfores com les del sol o els miralls (d’aquí ve “especulació “ i “reflexió”). I no crec que sigui gaire agosarat dir que, en l’àmbit cultural alemany, la metàfora que probablement predomina és la dels miralls, la de la “reflexió” i l’“autoreflexió” contínues (la consciència i l’autoconsciència, que tenen a veure, és clar, amb la ciència, la memòria i la constitució d’una identitat –també la identitat d’una cultura).

I, és clar: un mirall que es poleix permanentment, i per totes dues bandes, es va transformant, de mica en mica, en un mirall cada vegada més net, més transparent, cada cop amb menys mercuri negre, sense “l’esquena negra del temps” (aquesta expressió és de Javier Marías, i probablement també d’algun sonet inèdit de Shakespeare), és a dir, sense l’obscuritat del passat –fins a arribar a convertir-se en vidre transparent.

Per això crec que és tot Alemanya la que està sota la cúpula berlinesa: perquè avui ben podria estar passant que segles de caràcter alemany, de cultura alemanya, de filosofia alemanya, de ciència alemanya i d’història alemanya hagin polit tant aquest mirall al qual anomenem “raó”, hagin enllustrat tant aquest mirall que reflecteix el món i els qui l’habitam, que el símbol del país i de la seva nova capital, a la fi d’aquest segle, no pugui ser altra cosa que un vidre transparent: el de la cúpula enorme del nou *Bundestag*, sostinguda per una columna immensa de miralls i voltada d’una rampa de cargol (la columna de la raó i els seus laberints...) per on els visitants poden pujar fins al cim, reflectint-se a si mateixos en la columna i mirant a través del vidre a

l'interior i a l'exterior de l'edifici. La cúpula del nou Parlament, dins el qual el país sencer –per mitjà dels seus representants– ja ha començat a reunir-se periòdicament, sota la mirada atenta del conjunt del país –per mitjà dels seus visitants.

La cúpula del *Reichstag*, que vol ser un símbol del futur i la possibilitat, és, sobretot, la metàfora perfecta del Berlín i la societat alemanya *actuals* i *reals*. Ja que, contràriament a les cúpules tradicionals, és evident que l'única funció d'una cúpula de vidre sobre un parlament és permetre que tot el país – representat, perdó, pels seus representants– es vegi a si mateix des de fora: i Alemanya, la *Deutschland als Ausland* de Reinhard Lettau, *és el país del món que més es mira a si mateix des de fora*. Per això, tampoc no és casual que la cúpula s'encarregués a un arquitecte *britànic*, algú que per una vegada ha posat entre parèntesis el manament anglès de l'*understatement*, de dir menys del que es diu, i ha projectat un símbol directe, clar i distint, frontal: un símbol alemany.

Alemanya és, almenys en algun sentit (però, això sí, un sentit molt ampli), el país que més es qüestiona a si mateix, que més dubta d'ell mateix, de la seva història, del seu present i del seu futur. Hans Christoph Buch ha escrit –i abans que ell Hölderlin i Nietzsche– que els alemanys “no estan ni en ells mateixos ni fora d'ells mateixos”. Aquesta exageració, que amaga una part de veritat (encara que només sigui perquè molt habitualment molts d'ells no estan, efectivament, ni en si mateixos ni fora de si mateixos: estan de vacances), assenyala, sobretot, una certa escissió que es constata en aquest país. Aquesta “escissió”, aquesta tensió contínua entre el passat i el present dóna al *tempo* present del país un cert caràcter de “futur passat” (aquesta expressió és de Reinhardt Koselleck), d'un futur que necessita constantment fer-se càrrec del passat, “embalar-lo”, precisament per mirar-se a si mateix amb claredat, sense trobar-se indigne, com un cretí moral, com un “fetus irresponsable” (Eliot).

Fa cinc mesos, davant l'espectacle encara visible de la ciutat potes enlaire, em va cridar l'atenció gairebé exclusivament el present d'Alemanya: entre altres, aquesta va ser la raó per la qual em va semblar que estava visitant la primera ciutat postmoderna d'Europa. Perquè la postmodernitat és, sobretot, un cert sentiment d'orfandat en el temps, si bé sense patetismes romàntics,

sinó més aviat com una mena de cinisme despreocupat (Peter Sloterdijk ha definit el cínic com “un melancòlic amb capacitat laboral”, cosa que quadrava amb la hiperactivitat de la ciutat). La meva impressió de Berlín estava dominada per la visió espacial, ja que avui sembla que només ens queda, pobres orfes postmoderns del temps, el present, i el “temps” del present és, fonamentalment, “espai” (el present és “on estem”). Un no veu tots els dies una capital que emergeix de la terra. I de la terra, de l’espai sota Berlín –el *Futurosaurus Rep.* de la futura República Federal d’Alemanya–, el símbol de la nostra època apressada i presentíssima, ningú no sap amb certesa si s’està traient alguna cosa molt antiga, o si està sortint a la llum alguna cosa nova. Llavors fins i tot vaig pensar que tot allò tenia una part falsa i mercantil, que l’obra coral del “Republik Park Berlin” no tan sols compartia amb Spielberg la capacitat de posar de moda una cosa molt antiga, fascinant i gairebé oblidada, i d’entusiasmar la gent amb ella, sinó potser únicament la capacitat de convertir-la en un esdeveniment milionari.

Aleshores em va cridar l’atenció gairebé exclusivament el present d’Alemanya. Avui, en el moment dels retocs de detall de la seva capital, he recordat el seu passat i he mirat d’imaginar-me el seu futur: el temps sota la cúpula.

VII

El temps, el temps: la consciència històrica del passat recent té a Alemanya, comprensiblement, més força de decisió i configuració que en qualsevol altre país. Ortega va escriure que un país és un plebiscit renovat contínuament en la història, en el temps, i Castoriadis que una societat és una societat en la mesura que aconsegueix imaginar-se amb èxit que ho és: Alemanya fa aquest esforç d’una manera constant, i amb molta més memòria que no pas imaginació.

Per això és molt significatiu que la cúpula del *Reichstag* s’instal·lés en l’*edifici renovat* només després que Christo embalés i desembalés l’*edifici històric*, perquè, davant la novetat de l’Alemanya reunificada i la seva nova capital, Berlín, calia “fer-se càrrec” del llast de la història recent, i alliberar-se’n, almenys en part, a fi de començar de nou. Simbòlicament, Christo va embalar totes les negrors i tots els abismes de la “Preußische Kulturbesitz”: les

repúbliques amargues, Weimar, el Berlín de les guerres i el negre Berlín d'entreguerres satiritzat per George Grosz i Kurt Tucholsky, el nacionalsocialisme i els seus horrors monstruosos.

Aquesta tasca –allò que els alemanys anomenen *Vergangenheitsbewältigung*– és una tasca difícil: és necessària. És també paradoxal: alhora que interminable, ha de sotmetre's a certs "oblits": un cert oblit responsable, no oblidadís, és la forma del penediment i del perdó. A més, la lliçó de l'Ireneo Funes de Borges, que no era capaç de pensar perquè era incapaç d'"oblidar diferències", té el seu paral·lel en la història: un país que només pensés en el seu passat –si això fos possible– no podria viure el seu present. Per tot això, el símbol de Christo no podia ser sinó provisional i limitat en el temps. De les seves dificultats *reals*, en donen una bona prova, per exemple, les polèmiques al voltant del planejat i debatut monument, al centre de Berlín, dedicat als jueus d'Europa víctimes de l'holocaust: dissenyat per l'arquitecte jueu nord-americà Peter Eisenmann, i ja hi ha fins a tres projectes alternatius –l'original i els anomenats "Eisenmann-II" i "Eisenmann-III"–, continua sent un enorme solar buit (que, amb un cartell explicatiu de les polèmiques, tampoc no seria un mal monument, sobretot si es té en compte que en excavar-lo van aparèixer el búnquer de Goebbels i el dels xofers de Hitler. A més, d'aquesta memòria, ja se n'ha fet càrrec en bona part el *Judisches Museum* de Daniel Liebeskind –un altre edifici directament simbòlic– amb la seva façana d'acer amb esquerdes enormes com ferides obertes).

VIII

Un públic molt nombrós ja visita la cúpula. En realitat, totes les generacions estan passant per sota la cúpula en una mena de cerimònia.

Primer, les persones més grans, algunes de les quals miren amb la memòria encara viva les empremtes visibles de la fi de la guerra, els grafitis dels soldats soviètics que van ocupar l'antic *Reichstag* (conservats amb la mateixa cura que les inscripcions de les catacumbes romanes). Inmediatament després, el *Jahrgang 49'*, la columna vertebral del país, els qui tenien més o menys vint anys l'any 68 i avui, el 1999, uns cinquanta: és la generació de

Article publicat al número 3 de la revista IDEES (juliol/setembre 1999)

Gerhard Schröder i Josef “Joschka” Fischer, la nova generació de polítics en l’antiquíssima ciutat de les novetats –la cúpula del país.

Aquesta generació de 1949, la que deté el poder avui i la que marca el caràcter d’Alemanya, és la cúpula del país en un sentit gairebé “fosterià”: és la generació més fràgil i transparent, la més semblant a la cúpula.

Les raons de l’afirmació anterior no són obscures, si bé potser tampoc no són evidents. És important saber que la generació del 49 s’ha educat en una pedagogia i una ètica del record el primer manament de les quals – procedent de l’experiència històrica recent, gestionada amb els paràmetres de la teoria crítica de l’escola de Frankfurt i els caps més granats del *Kulturpessimismus*– es resumeix en dues paraules: *Nie wieder*. “Mai més”. Mai més la guerra. Mai més Auschwitz. Mai més... en general, res que no hagi estat abans esmicolat per la crítica racional més implacable. I la crítica, tal com és sabut, és, sobretot, un invent alemany, encara que per néixer va necessitar històricament un dubte molt francès –el dubte de Descartes, de què va heretar la idea que s’exigeix *clarité et distinction* (és a dir, transparència) per tal que ideals, teories o tradicions passin indemnes pel seu filtre i es considerin humanament respectables.

La crítica és una constant alemanya des del segle XVI. La seva constància comprensible suposa, d’una banda, la intransigència absoluta amb ideals, intencions o propòsits de qualsevol mena que no se sotmetin a un procés de crítica. (Günter Grass, per cert, va fer darrerament una celebrada conferència en què defensava “el principi del dubte” com a pedra angular de l’educació). La seva metàfora diària més aguda continua sent avui la revista capdavantera de la generació del 49: *Der Spiegel*. (“El mirall”, una altra casualitat: és cert que el periodisme és la continuació de l’intel·lectual europeu, emancipat i crític, per altres mitjans, els de la impremta i les ones, però em sembla massa casualitat que la major part de les revistes polítiques del país tinguin noms lluminosos: *Stern*, “l’estrella” o *Focus*. El diari de més circulació de Berlín és el *Tagespiegel*, “el mirall del dia”; “del dia a dia” de la *Bundesrepublik?*).

És clar que el principi de la crítica aplicat a tot procés actua eficaçment com un filtre de perills, ja que s’ha demostrat que la gent sol fer coses, com ara matar i estar disposada a deixar-se matar, en nom d’ideals. D’altra banda, el

Article publicat al número 3 de la revista IDEES (juliol/setembre 1999)

seu efecte paral·lel és la desconfiança en l'entusiasme (del qual Kant deia que era un sentiment polític) i la dificultat per creure en alguna cosa i sentir-ne alguna amb espontaneïtat. Això últim es reflecteix, al seu torn, en el *tic* pedagògic i l'accent en allò obvi (*wir wollen...*) permanent en la major part de la fraseologia pública i semipública, en la política (que a Alemanya, sorprenentment, malgrat el moment, i deixant a part la guerra de Kosovo, es avorridíssima), la publicitat, els programes de televisió i els sermons de les esglésies. També es reflecteix en l'obsessió per la informació (un es veu temptat a pensar que, quan dos alemanys es reuneixen, la primera cosa que fan és organitzar una *Infoveranstaltung*): el manament de la informació i la transparència és el millor camí, segons sembla, cap a la normalitat. Alemanya és avui "la regió més transparent" d'Europa, que vol fer oblidar el passat recent amb un present de vidre: la vida quotidiana de la República Federal és una mena de *Bundeskristallalltag*, que apareix a trenc d'alba amb la radiografia diària de bulevard del país –el *Bild Zeitung* o la confusió periodística de la veritat amb la veritat nua, *hüllenlos*, i el cos tipogràfic 22–, que continua amb l'absència de cortines en les finestres i els *talk-show* del migdia, i que acaba amb l'estúpida pornografia pedagògica de gairebé tots els canals de televisió a partir de les deu de la nit.

IX

Tot el país està passant per sota la cúpula transparent: això també concordaria amb el fet que a Alemanya no es constaten avui –com tampoc a la resta del món– posicions ideològiques "fortes" ("transformadores" d'allò real, revolucionàries), sinó tan sols tesis que col·loquen vidrieres protectores en l'edifici –ple de ferides del passat, però renovat amb un *lifting* arquitectònic– d'un present més aviat desencantat, prematurament sèpia (potser, perquè vol fer història sense paciència, és a dir, perquè confon fer història amb fer diners), orfe d'idees i conscient de la seva fragilitat.

Des del desprestigi del marxisme i la caiguda dels experiments totalitaris d'esquerra a Europa, no queden més posicions filosòfiques o politicoideològiques a Alemanya que aquelles que o bé només pretenen "fer veure", donant un "llustre hermenèutic" al vidre amb què s'interpreta "allò que hi

ha”, o bé insisteixen, precisament, en les virtuts de la transparència: la de la comunitat de diàleg lliure de domini i la democràcia com a últim horitzó polític i primer deure del pensament. Després de morir Niklas Luhmann, Hans Georg Gadamer, Jürgen Habermas, i potser Karl Otto Apel, són les últimes figures sagrades vives del pensament alemany –i són crepusculars. Amb els corrents culturals del país passa el mateix que amb els corrents dels seus rius: *tots són navegables*, clars com l'aigua, correctes, i només es desborden epidèmicament. Hi ha molts *debats* a Alemanya, però pràcticament no hi ha *litigis* o *diferències* (la distinció és de Lyotard), perquè sembla que tothom es troba en el mateix univers de discurs transparent. L'última polèmica seriosa, una reedició de la qüestió de la culpa col·lectiva i l'holocaust (a càrrec, entre altres, d'un historiador nord-americà), gairebé ja pertany a les cròniques, i les darreres –el discurs de l'escriptor Martin Walser, el debat al voltant del monument a les víctimes de l'holocaust, la doble nacionalitat, la immigració i fins i tot la participació en la guerra de Kosovo– són molt lluny de la virulència de l'*Historikerstreit*, les convulsions pacifistes dels anys setanta o els fantasmes d'Andreas Baader i Ulrike Meinhof.

Un país transparent és, políticament, un país més aviat avorrit.

X

No hi ha taques al vidre? N'hi ha algunes. El vot d'un tipus d'esquerra estantís i el ressorgiment de grupuscles neonazis principalment a l'est assenyalen, sobretot, taques econòmiques i socials que compliquen les relacions de la reunificada “família” alemanya, cosa que potser és, juntament amb la immigració, la ferida oberta d'Alemanya –el baf en el vidre.

L'economia social de mercat que va fer gran l'Alemanya posterior a la guerra té, des del 1989, alguns problemes. Amb la unificació, és com si cada família tingués un senyor que no tan sols està a l'atur, sinó que ha tornat –des del passat– a instal·lar-se a casa. El país es reunifica, i, de sobte, es veu clar (mai millor dit) que dels 30.000 empleats de la fàbrica de vidres Zeiss en sobren 10.000 si es vol transformar-la en la *Jenoptik* actual, moderna, rendible i amb cotització a la borsa.

Article publicat al número 3 de la revista IDEES (juliol/setembre 1999)

Alemanya està reunificada políticament, no pas econòmicament ni socialment: el mur ha caigut, però continua havent-n'hi un altre, de vidre transparent, que no es veu, però que continua existint: quaranta anys de "República Democràtica Alemanya" (com en les tríades de Hegel, els dos primers noms eren falsos) i de marxismeleninisme fet "cultura" no s'esborren amb facilitat. He vist un mapa de l'antiga Karl Marx Stadt –actualment Chemnitz– on es representaven amb agulles vermelles i verdes els espies no oficials de l'*Stasi* i els espiats per aquests en aquesta ciutat, i el seu augment per dècades: als anys setanta, la ciutat sencera era una taca vermella-verda: ningú no coneix ningú, ningú no sap res, tothom ho sap tot, tothom espia tothom.

És com si en l'altra versió d'Alemanya hi hagués hagut una altra versió de la transparència republicana. Darrerament, es va saber que, fa vint anys, el govern de la RDA va encomanar a un equip de científics que exhumes les restes de Goethe a Weimar, sembla que amb la idea de momificar-lo i fer amb ell l'equivalent al cadàver translúcid de Lenin, presentat en l'obscuritat del seu mausoleu del Kremlin com una mena de verge de Lourdes del materialisme històric, l'única llum fosforescent als dormitoris dels justos, com si els protegís de la nit fosca del capitalisme, la llum en les tenebres del segle: la simbologia, ja es veu, era l'oposada a la que s'ha pretès a la part occidental des del 1949. En el dia a dia, la de l'est era la transparència absoluta de tothom amb tothom –i la informació per a uns pocs: aquesta podria ser una definició visual dels totalitarismes que hauria agradat a Canetti, que pensava que com més intimitat algú té amb algú, més poder pot exercir sobre seu. És evident que un país com aquest no es reunifica en dos dies amb la seva altra meitat.

XI

Bé, un sap que no va bé generalitzar i que, per tant, un article com aquest potser serà tan gratuït (i incongruent) com aquelles sèries del bo Bill Cosby, que mostren a milers de famílies nord-americanes per televisió com de felices podrien arribar a ser milers de famílies nord-americanes sense televisió. Però, al cap i a la fi, el que importa és saber que els individus sempre són millors que les seves cultures, i que aquestes sempre són millors que les

Article publicat al número 3 de la revista IDEES (juliol/setembre 1999)

generalitats urgents, llargues o breus (les d'aquest article, però també les de la prosa, tantes vegades no menys urgent, de sociòlegs, politòlegs, historiadors, periodistes o autors de guies *Baedeker*) que intenten, ai!, aferrar-les. Ben mirat, l'espècie humana no és, en cada instantània del present, gaire diferent d'un grup de turistes japonesos que veuen emergir de la terra, sota els til·lers, els imponents "animals antediluvians" (Eugeni d'Ors) amb què les persones intentem acarar el temps: les ciutats.

Ningú no pot fer profecies amb seguretat, i, sobretot, no pot fer-les quan l'única cosa que ha fet en les pàgines precedents ha estat insistir en les virtuts de la transparència (sabent, és clar, les seves perversions: "veure a través de tot és igual que no veure", va escriure C. S. Lewis en la seva impressionant *The Abolition of Man*), quan tota aquesta xerrameca podria resumir-se en la contingència d'una fórmula com aquesta: "Berlín, Alemanya, 1999: República transparent busca ciutat invisible (per fer allò mai vist)".

Amb tot, acabo arriscant una hipòtesi i fent una aposta: la hipòtesi és que potser allò que una cultura pretén excloure costi el que costi és precisament allò que millor la definiria. En el cas d'Alemanya, allò que pretén excloure a tot preu és l'apreciació falsa que en tenen altres països. (Una cosa que aquests aprofiten, tal com s'ha vist amb motiu de la reacció exagerada, per part de la premsa anglesa, a unes declaracions del delegat cultural del govern d'Schröder, Michael Naumann, durant una visita recent a Londres). Per això, en definitiva, em fa l'efecte que el fet que un edifici tan simbòlic i tan ple –i també brut– d'història antiga i recent, com és el nou *Reichstag*, estigui rematat per una cosa tan neutra, transparent i fràgil, com ara una cúpula de vidre, vol dir alguna cosa.

Acabo amb aquesta aposta: significa que Alemanya és *avui –i vol continuar sent-ho–* culturalment, políticament i socialment el país més neutre d'Europa. Neutre com un vidre ben net. Sens dubte, és una ironia molt *fin de siècle* que el Parlament de l'únic país d'Europa en què la seva política exterior s'assenta en el moralisme s'hagi inaugurat precisament el darrer mes d'abril, quan aquest país, juntament amb mig Europa, està ficat en el greixum d'una guerra. Malgrat tot: quan es fa reunir imaginàriament el país sota la seva cúpula flamant de vidre i se li pregunta com es troba, crec que respon el mateix (però en la *lingua germaniae*) que responia a aquesta mateixa pregunta aquell

Article publicat al número 3 de la revista IDEES (juliol/setembre 1999)

llicenciat Vidriera que també era molt savi i molt il·lustrat, i que també se sentia de vidre i tenia por de trencar-se: “Doncs sàpiga vostra mercè que *estic neutral*”.

Manuel Fontán del Junco
Bremen, maig-juny de 1999